

REPREZENTĂRI ȘI CONSECINȚE ALE RĂULUI MORAL ÎN ROMANUL *CENUȘĂ RECE*, DE MIHAELA PERCIUN

Constantin IVANOV

Doctor în filologie

E-mail: constantin_ivanov@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9128-7822>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Representations and Consequences of Moral Evil in *Cenușă rece* by Mihaela Perciun

Absract

This article offers a literary analysis of the existential dilemmas and psychological traumas of the characters in Mihaela Perciun's novel, *Cenușă rece*. The sources and the chain of causality that marked the destinies of the characters from the perspective of moral evil are particularly highlighted. We have shown that moral deviations and the constraint of freedom of conscience are what can create both social dissensions and identity fractures over time. By using black humor, the author illustrates an upside-down world, wicked and with values followed only on a declarative level, thus managing to offer us a full picture of this society. It also analyzes the drama of three generations of women and how the male character, Tudor Cocargea, marked their existence by one moral slip he committed. Thus, we found that the characters, although they are blood relatives, are devoid of affection and totally unknown to each other.

Keywords: identity, moral evil, traditions, destiny, representation, moral slippage.

Rezumat

În articolul de față este propusă o analiză literară a dilemelor existențiale și a traumelor psihologice ale personajelor din romanul Mihaelei Perciun, *Cenușă rece*. În mod deosebit, sunt evidențiate sursele și lanțul de cauzalități care au marcat destinele personajelor din perspectiva răului moral. Am demonstrat că abaterile morale și constrângerea libertății de conștiință sunt cele ce pot crea, în timp, atât disensiuni sociale, cât și fracturi identitare. Cu un umor negru, autoarea ilustrează o lume răsturnată, înrăită și cu valori pe care le respectă doar la nivel declarativ, reușind, în felul acesta, să realizeze o radiografie a societății. De asemenea, este analizată drama celor trei generații de femei și modul în care personajul masculin, Tudor Cocargea, le-a marcat existența prin derapajul moral comis. Astfel, am constatat că personajele, deși sunt rude de sânge, sunt lipsite de afecțiune și total străine unele față de altele.

Cuvinte-cheie: identitate, rău moral, datini, destin, reprezentare, derapaj moral.

După un debut îndrăzneț și după afirmarea sa ca figură distinctă în proza basarabeană, Mihaela Perciun readuce în panopia literară actuală condiția existențială a individului marcat de fluctuații geopolitice și, desigur, de propria incapacitate de a-și determina în mod sincer și liber soarta. Astfel, prin publicarea la Editura Polirom, în celebra colecție „Ego. Proză”, a volumului *Cenușă rece* (2017), prozatoarea se poziționează deja, cu un stil bine conturat, pe o latură ce satirizează prostia umană și banalitatea lucrurilor înrădăcinate în societatea din imediata actualitate. Cu un subiect intrigant și cu un mesaj sfâșietor, romanul spune povestea chinuitoare a unor ființe lăsate pradă destinului nemilos și hain, care nu poate fi controlat, refăcut sau adaptat la anumite speranțe ori vise. Nu există altă posibilitate decât acceptarea acestui destin. Însă, ceea ce formează acest destin, ca măsură de cauze și efecte, sunt tocmai micile abateri de ordin moral, care, în timp, formează caracterul și destinul tumultuos al personajelor din romanul *Cenușă rece*. Prin urmare, în acest roman, Mihaela Perciun raportează condiția tragică și evoluția personajelor la o serie de cauze ce-au determinat răul din lumea care le definește existența. Acest rău este mai degrabă unul care se încadrează în tipologia celui iscat din greșeli omenești, nu de la o entitate ontologică sau de la o dimensiune metafizică. După cum bine se cunoaște, în filozofie, cel puțin până la Kant, răului îi sunt atribuite trei adjective: natural, moral și metafizic. Din aceste considerente, dar și a modului de manifestare a răului în acțiunea romanului am ținut să analizăm reprezentările și consecințele *răului moral* în destinul personajelor.

Problema în jurul căreia este țesut subiectul acestui roman constituie în fapt problema răului moral și modul în care acesta reușește să mutilizeze destinele personajelor. De remarcat anume că răul moral, odată produs, nu poate fi anulat, consecințele acestuia trebuie acceptate ca pe un dat. Pătrunzând în miezul unor lucruri, aparent obișnuite, putem observa că societatea reprezentată de Mihaela Perciun este una aflată în tranziție, dar și destul de coruptă la toate nivelele, fapt ce servește (raportat la cronotopul romanului) drept un mod de satirizare a ceea ce a devenit astăzi Republica Moldova. Societatea la care face trimitere romanul este marcată, pe lângă constrângerile geopolitice, de o cenzură sinistă, numită *gura lumii*, de dragul căreia personajele și-au sacrificat individualitatea, dar și libertatea. E o societate în care un accent deosebit este pus pe aparențe, și nu pe esențe. Totul este respectat doar de formă, după bine-cunoscutul principiu popular *de ochii lumii*. Și pentru că nimeni nu respectă nimic, nimic nu trebuie respectat, important ca formal totul să fie în ordine. Tradițiile străbune și-au pierdut farmecul, valorile și principiile morale devin o povară, iar legile și regulile statului vin în răspăr cu nevoile și necesitățile individului, fapt ce creează premise favorabile de a le ocoli. În acest sens, Mărioara, personajul care și-a asumat rolul de mediator între poștărița responsabilă de eliberarea economiilor depuse de către Antonia, care

era în incapacitate de-a le retrage (fiind pe patul de moarte), ajunge la o constatare destul de pragmatică: „Legile sunt făcute de oameni, chipurile, pentru oameni, și măcar de le-ar respecta toți, dar așa...” (Perciun, 2017, p. 18). De altfel, funcționarul statului se ținea prea tare de buchea legii și nu voia să *intre în situația* adolescenței rămase fără bani și fără alt sprijin și care mai era nevoită de a-și înmormânta bunica ținând cont de toate datinile străbune (respectarea căroră era destul de costisitoare). Motivată serios („mituită” cu cele trei procente acumulate de-a lungul anilor) să închidă ochii la toate procedurile birocratice, poștărița *i-a intrat în voie* până la urmă „și n-a mai invocat nici o încălcare gravă de lege” (*ibidem*, p. 18).

Din punct de vedere structural, romanul *Cenușă rece* este împărțit în trei capitole intitulate destul de sugestiv: *Cenușă rece*, *Degete* și *Străinii*. În principiu, aceste compartimente par a fi independente unul față de altul, însă sunt legate de același fir epic, schimbându-se doar perspectiva de narare. Construit ca un puzzle, romanul reconstituie drama a trei generații de femei marcate de personajul Tudor Cocargea, acesta fiind și instanța narativă independentă din capitolul doi, în care este prezentată atât povestea destinului său, cât și partea sa de adevăr. Un puzzle ale cărui piese au fost împrăștiate în vâltoarea acestei lumi, fiecare cu partea sa de adevăr, și care sunt puse abil (vorbind din punct de vedere structural) la un loc, în așa fel încât să poată reconstitui adevărul dintr-o sumă de adevăruri. Datorită acestui fapt, personajele au posibilitatea de a renunța la tentația deținerii adevărului absolut, înțelegând mai degrabă că adevărul pe care îl susțin este unul relativ (subiectiv), ceea ce ar fi trebuit să creeze o bună premisă pentru împăcare și reconciliere.

Din ultimul capitol ne putem da seama că fiecare dintre cele trei generații de femei (bunica, mama și fiica) poartă în sine amprenta destinului personajului Tudor Cocargea, cu toate frustrările și temerile sale. Astfel întregul tablou se conturează, redând totodată starea de fapt a lucrurilor, dar și devierile morale care au marcat aceste destine. Personajele bunica (Antonița), fiica (Olga), nepoata (nu are un nume, ceea ce ar fi o aluzie la o identitate spulberată) au o percepție destul de diferită a realității, fapt ce le marchează în mod distinct individualitatea. Asemenea unor prizonieri, personajele din romanul Mihaelei Perciun sunt prinse în mrejele destinului nefast, din care nu au curajul să se smulgă, ba chiar par să fi căzut pradă consecințelor provocate de acel rău moral despre care am vorbit, fiind totodată un rău care se manifestă întotdeauna tardiv. În momentul producerii, răul moral este, practic, inofensiv, iar în timp acesta își extinde tentaculele, schimonosește destine, intensifică eșecuri, destabilizează integritatea psihică, dezbină relații, înstrăinează, înrăiește om cu om – vicisitudini, încercări pustiitoare care răcesc dragostea, adică o transformă în *cenușă rece*. De altfel, titlul romanului are o conotație specifică – acesta reprezintă în fond esența problemelor existențiale ale personajelor ce sunt mereu în căutarea unui rost, a unui reper moral și chiar a împăcării de sine. Deși *cenușă rece* apare în structura narativă a romanului ca un atribut olfactiv, totuși aceasta capătă subtextual și chiar tangențial elemente simbolice ce ar explica

paradigma problemei globale a romanului – un rău ivit în cale, care a pustiit și a dezbinat: „O izbi un miros puternic indefinit. Nu percepu că mirosea a cenușă rece. Cenușa din vatră fusese spulberată, împrăștiată de o forță malefică prin toată casa, chiar și în tindă. O forță care îi pune la încercare pe cei ce îndrăzneau să-i treacă pragul. Un tremur puternic. Fiori reci. Probabil vânturile rele și grele au bântuit prin hogoac” (Perciun, 2017, p. 147).

În mod individual, drama personajelor din romanul *Cenușă rece* reprezintă în sine o reflecție a realității istorice, una dramatică, pe care individul este nevoit să o înfrunte, reflectată însă de către autoare cu o doză de umor negru. În prima parte a romanului, intitulată *Cenușă rece*, este prezentată povestea unei adolescente rămasă în grija bunicii încă din fragedă copilărie și care este nevoită să se confrunte, am putea spune prematur, cu lumea cea adevărată. Această confruntare cu adevărata față a lumii este redată din perspectiva acestei adolescente, care nu este altcineva decât personajul-narator fără nume, fiindu-ne cunoscut doar atributul ei – nepoata Antonitei. Lipsa numelui ar fi și un indiciu ce marchează în mod expres starea multor altor copii cu un destin asemănător, copii lăsați, practic, pe cont propriu și lipsiți de afecțiune părintească, ar înfățișa, în ultimă instanță, o tipologie a unui fenomen social. Deși inițial lucrurile par a fi redată cu o ușoară indiferență, asemănătoare cu cea a lui Albert Camus din *Străinul*, totuși atitudinea personajului-narator se schimbă treptat, devenind conștientă de responsabilitățile care îi revin și de faptul că trebuie, de una singură, să țină piept noilor provocări.

Pe când încă se gândea că ar fi bine să „își ia viața în serios” și să devină independentă, respectiv să nu mai fie considerată „copila vulnerabilă, fetița infantilă care să primească indicații *valoroase*”, este scoasă brusc, fără chestiuni premergătoare sau tranzitorii, din lumea copilăriei, adică încă a jocului, și pusă față în față cu realitatea cruntă. Astfel, în mod sugestiv, poate fi observată maturizarea rapidă (accelerată) a personajului-narator – a nepoatei Antonitei. Dintr-o adolescență târâtă inițial de Mărioara pentru a retrage economiile bunicii sale și care avea nevoie de un intermediar pentru a putea purta discuții în vederea explicării situației în care s-a pomenit, aceasta devine, la scurt timp, independentă, capabilă de una singură să își rezolve problemele (după ce cheltuie cei zece mii de lei primiți pentru ceremonia de înmormântare, pleacă de una singură la oficiul poștal și, „fără prea multe menajamente”, cere restul banilor). Mai mult decât atât, moartea bunicii a făcut-o să își dea seama că este singură și trebuie să acționeze pe cont propriu. Nu mai este adolescența care era convinsă cu greu să facă anumite treburi prin gospodăria bunicii, ci devine, în scurt timp, conștientă că, dacă nu pune mâna să le facă ea, nimeni nu le va face în locul ei, iar dacă le va face altcineva, acela, constată cu stupefație, va trebui răsplătit bine, chiar *și cât nu face*. Prin urmare, percepția inocentă asupra lumii se schimbă pe măsura confruntării directe cu aceasta. Își dă seama că fiecare urmărește propriul câștig, iar ajutorul care i se oferă, are, de regulă, un scop ascuns, altul decât a face un bine dezinteresat. Toate bătrânele care, chipurile,

au venit *să dea o mână de ajutor* la ceremonia de înmormântare au trebuit răsplătite cu pomeni și cu o atenție deosebită: „am dat de pomană ce mi-au cerut, ce nu mi-au cerut, ce n-am avut – am cumpărat. Le-am dat ca să le astup gurile, să se potolească, să nu mai vorbească nimic de rău despre bunica. Le-am dat să aibă amintire de la ea” (*ibidem*, p. 64). În asemenea mod, este luată în derâdere falsa cucernicie, dar și pretinsa bunăvoință a celor veniți să ajute la pregătirea pentru înmormântare, fiind și un bun prilej de a se căpătui cu ceva din lucrurile celui răposat. Scena este de un absurd grotesc, casa este răscolită, iar *hainele ce aparțineau răposatei sunt împărțite între cei veniți la ajutor...*

Un alt aspect, destul de bine reprezentat în primul capitol al romanului, îl reprezintă tradițiile și obiceiurile unei înmormântări la țară. Pe lângă detaliile fascinante ale modului în care se desfășoară o înmormântare, sunt scoase în evidență și anumite caracteristici comportamentale, ce vorbesc în fond despre mentalitatea bătrânelor, ilustrată cu o finețe ironică de către prozatoare. În egală măsură, este reflectată percepția și raportarea personajului principal la toată avalanșa de datini și cutume care trebuiau respectate cu orice preț, chiar dacă modul în care se impuneau aceste reguli era destul de impertinent și lipsit de scrupule: „Ascultam poruncile și pretențiile fără să le reproșez nimic, fără să pun la îndoială necesitatea imperativă sau proximă a cerințelor lor. Le îndeplineam dorințele fără discuție, fără vreo replică, doar de dragul amintirii despre bunica. Nu conștientizam, intuiam doar că sunt prinsă într-un ungher virtual și violată de obrăznicia și lăcomia lor” (*ibidem*, p. 41-42). Mai mult decât atât, fiecare „babă”¹ avea versiunea ei despre cum este mai bine să fie efectuat un rit sau altul, ceea ce crea și anumite divergențe pe care Mihaela Perciun le tratează cu un sarcasm deosebit.

În mod special, este evidențiat zelul orb pentru respectarea tradițiilor străbune, lipsit în fond de orice valoare sacrală a ceremonialului, fără un scop în sine, ci doar de dragul faptului divers. Astfel, nepoata răposatei își dă foarte bine seama de ridicolul și de absurditatea acestor ritualuri impuse de așa-zisele păstrătoare ale tradițiilor populare. Aceasta vedea, în principiu, comportamentul lipsit de scrupule al bătrânelor din sat și nu evlavlia sau dimensiunea sacrală a datinilor, vedea lucrurile dintr-o cu totul altă perspectivă. Vedea o lume în răspăr, o lume care pretinde că ar ține la valorile creștine și la datinile străbune, dar care, de fapt, este mânăta de trufie, lăcomie și prefăcătorie. Ea e nevoită să se confrunte cu o lume supărăcioasă, cu bătrânele iubitoare de a da sfaturi și de a impune anumite orânduielei (unele fiind născocite ad-hoc, doar așa, pentru satisfacerea orgoliului propriu), cu bunătatea prefăcută și, desigur, cu lăcomia oamenilor. Aceste obișnuințe de a impune anumite rigori și conduite, cerându-se aproape imperativ respectarea lor, au o explicație principală, pe care Henri Bergson a formulat-o în felul următor: „viața socială ne

¹ Cuvântul „babă” este întrebuințat de noi drept entitate ce reprezintă „gura satului” și face trimitere în mod implicit la personajul colectiv din roman.

apare ca un sistem de obișnuințe mai profund ori mai superficial înrădăcinate, ce răspund necesităților comunității. Unele dintre ele sunt obișnuințele de a ordona, majoritatea sunt obișnuințele de a se supune, fie unei persoane care comandă în virtutea unei delegații sociale, fie societății însăși, confuz percepută sau resimțită, care emană un ordin personal. Fiecare dintre aceste obișnuințe de a ne supune exercită o presiune asupra voinței noastre. Putem să ne sustragem lor, dar chiar și atunci suntem atrași către ele, aduși la ascultare asemenea pendulului ce se abate de la buna verticalitate” (1998, p. 32). Până și Mărioara, cea care o ajuta, se pare dezinteresat, pe nepoata Antonitei, își înaintă doleanța/solicitarea, fără prea multe menajamente, ce ar trebui să conțină *pomul vieții*, care i se cuvenea drept pomană: „Nu-mi trebuie costum, nici rochie nouă. Are o bluză bordo cu guleraș brodat nou-nouță, tare mi-a plăcut când am văzut-o... Și o fustă, una din catifea neagră, sau alta gofrată sau plisată și... or fi buni și o pereche de papuci de casă. Chiar acum mă duc la magazin să-i cumpăr, să-mi vină bine pe picior, tu n-ai ce alerga! Într-o pungă niște bomboane și biscuiți în alta – un colac cu lumânare! Nu-i mai înșirăm pe ată, că nu-i frumos. Și gata! Fără săpun, fără parfum, nu-mi trebuie nici basma și nici batistă! Ne civilizăm și noi câte puțin!” (Perciun, 2017, p. 50).

Într-un stil parodic sunt reflectate prefăcătorii și răutatea colectivă, iar subtextual ne sunt prezentate răsturnarea valorilor morale și desacralizarea tradițiilor de la sat. Venirea sătenilor la priveghi, potrivit tradiției, ar trebui să fie un ritual cu o anumită semnificație. De regulă, a sta la capul mortului în serile de dinainte de înmormântare are un scop bine determinat. După cum susține G. F. Ciaușanu, „ceea ce face pe rude să privegheze la capul mortului este și teama ca nu cumva mortul, văzându-se neînconjurat de toate îngrijirile pe care le cere «firea» sa «zăcașă», «capricioasă» – să se «supere» rău și să vină din mormânt, ca strigoi, să le *mănânce inimile*” (2007, p. 106), iar prin povestirea unor întâmplări hazlii din viața celui decedat, cei apropiați pot să-și mai aline durerea (Burada, 1882, p. 18). Însă acest lucru avea o cu totul altă însemnătate în percepția adolescenței, care privea cu amărăciune falsitatea și răutatea celor veniți la priveghi: „Ca să nu tacă, pentru că la priveghi se toacă brașoave, au încercat să povestească, să-și amintească, chiar să inventeze situații haioase, întâmplări cu bunica. Ori memoria le-a fost scurtă, ori oboseala s-a manifestat, dar au trecut la ale lor. Cum și câți pui i-a scos cloșca, câți boboci are găscă, câți a mai cumpărat. Alta s-a plâns că i-au pierit, că i-au fost ciuguliți de coțofană. Una s-a grăbit să plece pe la nouă seara, că-i mai scoate o cloșcă. Fiecare cu lumea, fericirea sau durerea lui! Le priveam printr-o pânză ce mi se lăsase peste ochi și care nu voia să dispară, să se usuce. Lacrimile mă podideau mereu și nu le puteam stăvili, deși nu simțeam nici o jale față de cea care zăcea în sicriu. Poate că o invidiam că a scăpat de aceste viclene și acum le privește de sus și le încearcă de minte urmărindu-le, provocându-le” (Perciun, 2017, p. 58-59).

Ranchiuna și răutatea de care dădeau dovadă cele ce impuneau în mod colectiv (*gura lumii*) anumite norme morale, se făceau responsabile, fie și indirect, de

trauma psihologică a nepoatei, care nu putea să nu vadă că în spatele mimării unei evlavii se ascunde și se nutrește răul. Despre acest rău am spus că este caracterizat printr-o abatere morală de la lucrurile altruiste. Se observă, în schimb, o obsesie față de respectarea anumitor reguli doar în aparență, în mod superficial, și nicidecum la substratul unei trăiri sau a unei trăiri morale autentice. Din cauza răului pe care îl manifestau aceste „babe”, adolescența este nevoită să fugă cât mai departe pentru a se împăca cu propriul sine: „De răul bârfelor am decis să le las baltă, să-și fiarbă minciunile între ele până vor da în clocot. Să se coacă în propriile lor baliverne, să le născocască, să le povestească și repovestească până se vor plictisi de moarte. De răul lor am decis să încui și să plec. În secret. Fără să anunț pe nimeni. Pentru o săptămână, poate două. Suficient timp să mă restabilesc, să-mi pun în ordine cap-coadă gândurile, ideile” (*ibidem*, p. 74-75). Mihaela Perciun accentuează criza morală a societății care pretinde că ar fi cu valori și principii. În perspectiva narativă propusă putem observa o lume răsturnată, lipsită de moralitate. Mai mult decât atât, putem constata că Mihaela Perciun realizează destul de subtil o radiografie a realității cotidiene din societatea noastră (Republica Moldova).

În următorul element al puzzle-ului, pe lângă elucidarea problemelor din societatea comunistă, se spune povestea lui Tudor Cocargea dintr-o perspectivă subiectivă, dar și destinul Antonitei, bătrâna înmormântată de nepoată. În capitolul doi al romanului, intitulat *Degetele*, acest personaj nu doar povestește (narează) cât de tumultuos i-a fost destinul, ci expune în esență punctul său de vedere, adevărul lui propriu, parțial și incomplet. Acest capitol e despre deșertăciunea lumii, firul narativ fiind axat pe redarea unor banalități și a lucrurilor în aparență neesențiale, însă care produc traume ființiale. În mod sugestiv, titlul acestui capitol face aluzie la marca individualității și a moștenirii genetice, fiind totodată clișeul ce trădează paternitatea lui Tudor, chiar dacă, de fapt, acesta a fost și a rămas un străin pentru propriul copil. Deși pare că firul narativ din capitolul precedent ar fi fost întrerupt, povestindu-se despre alte vremuri și având drept protagoniști alte figuri, el elucidează în fond miezul problemei și al stării de fapt care a contribuit la crearea realității ilustrate la începutul romanului, în capitolul *Cenușă rece*. Astfel, avem un alt personaj-narator, dar și o altă coordonată temporală cu o succesiune de evenimente care rupe firul narativ și expune în retrospectivă întâmplările care au precedat (aproximativ cu 40-50 de ani în urmă) drama nepoatei lăsate în grija bunicii, dar și drama mamei acesteia, reprezentată în ultimul capitol al romanului, care a fost nevoită să ia calea străinătății, de altfel, dramă a multor cetățeni ai R. Moldova. Parcă într-un flux de evenimente sinuoase, ne este înfățișat același cadru realist, vieți frânte și răutatea lumii, dar care ne dezvăluie alte detalii, o altă fațetă a dramei. O fațetă în care sunt expuse, pe de o parte, evoluțiile sociale și politice din spațiul dintre Prut și Nistru, iar

pe de altă parte, criza morală care a prins personajele într-o mreajă a răului din care nu au mai fost în stare să iasă.

Preocupat de carieră și de propriul său ego care se desfată cu numeroasele sale isprăvi sexuale, Tudor reprezintă tipul oportunist, incapabil să-și asume o ținută morală sinceră, doar una care să respecte în aparență standardele colectivității sau ale partidului. Mai mult decât atât, după cum afirmă cercetătoarea Ana Bantoș, „Nedorit de tatăl Antonitei, Tudor devine un obsedat de cariera pe care și-o construiește prin metode caracteristice regimului, lăsându-se dus de valul succesului în societatea sovietică în care trăia” (2017, p. 191-196). Tudor este genul de personaj care acționează în consecință, nu după o voință determinată. Dovadă, în acest sens, este că totul în destinul său este întâmplare, iar modul în care acesta procedează indică o totală lipsă de caracter: a dat bir cu fugiții tocmai când urma să o ceara pe Antonia de mireasă, sperându-se de tatăl ei; nu a luptat pentru dragostea care o nutrea față de Antonia; nu și-a asumat vreo anumită relație în afara căsătoriei și nici nu și-a luat în serios căsătoria, aceasta fiind doar pentru a se răzbuna și a păstra aparențele în fața societății și a partidului; nici afacerile pe care le avea nu erau strategice, erau de conjunctură. Cu un cinism debordant, Tudor se lasă pradă întâmplărilor din viața sa. Dintr-o banală întâmplare, o reîntâlnește pe Antonia într-o fundătură de sat, după principiul – *este verosimil ca uneori să se întâmple și neverosimilul*. Tot dintr-o întâmplare, mai cu seamă din derapajul său moral și al Antonitei, care era deja căsătorită cu Nicanor, se naște Olga, personaj cu un destin sinuos și cu o identitate incertă (mama nepoatei lăsată în grija bunicii, de pe când avea două luni). Renunțând cu bună seamă la posibilitatea unui destin împreună cu cea pe care o iubea, Tudor devenise un obsedat de propria imagine în societate și în fața partidului: „Funcția mă făcea să fiu mai atent, mai prudent, nicidecum mai fricos. Nu cumva să mă vadă lumea, nu cumva să zică cineva ceva. De unde atâta incertitudine, nu știu” (Perciun, 2017, p. 108). Astfel, acesta pune mai presus poziția sa socială, decât dragostea față de Antonia. De altfel, ambii și-au sacrificat fericirea de dragul aparențelor. Nu doar că și-au trăit tinerețea într-un stat autoritar, ci și sub teama prejudecăților din societate: „El, dar și ea aveau grijă să nu dezamăgească lumea! Păcătoasa, haina, stricata lume!” (*ibidem*, p. 106).

Personajul Tudor Cocargea reprezintă în speță tipul funcționarului docil partidului, care își poate foarte bine rezolva și problemele personale din contul visteriei statului. Este tipul care trage sforile, pune la cale numiri în funcții-cheie sau demite pe cel ce nu îi este comod, acesta fiind modul de acțiune al multor funcționari de stat. Însă, cu toate acestea, nu a fost în stare să-și aducă în ordine propriul destin, fapt care, în timp, a creat un derapaj moral ce s-a răsfrânt asupra Antonitei, asupra fetei acesteia (adică a lor), asupra nepoatei și chiar asupra multor altor destine din societatea moldovenească, tocmai prin promovarea unor politici care contravin principiilor morale. Odată cu schimbările majore din societate, oportunistul Tudor, nemaivând nicio obligație față de partid, divorțează și își vede de propriile aventuri amoroase

și de afacerile cu profit ușor și garantat. Urmează o traiectorie a vieții destul de zbuciumată, libertatea pe care și-a dorit-o nu i-a adus o stare de împlinire. Cu vârsta, personajul își dă seama că rămâne cu frustrări și traume psihologice. Stare care îi va defini existența de mai departe. Trăindu-și ultimele „zvâcniri” ale virilității, Tudor se desparte ușor de faza activă a vieții și ajunge într-un punct al existenței în care este nevoit să-și cântărească ceea ce a făcut și ceea ce a devenit. Numai că, în mare parte, evaluarea care și-o face îi aduce frustrări. În loc să privească cu speranță spre un scop, el nu se poate desprinde de propriul trecut, stare comentată de C. G. Jung, fondatorul psihologiei analitice, în felul următor: „pentru numeroși oameni rămân prea multe lucruri netrăite – deseori e vorba chiar de posibilități pe care nu le-ar fi putut cu nici un chip trăi, și astfel ei pășesc pe pragul bătrâneții cu o dorință neîmplinită care-i face să-și îndrepte involuntar privirea spre trecut” (2021, p. 123). În roman este reprezentată, cu subtilități, povestea unei condiții și a unui destin, de la avântul naiv al tinereții, la ascensiunea socială și apoi la apogeul carierei. Tocmai în ultimul capitol al romanului, întâlnim un personaj masculin care este nevoit să tacă decât să își impună punctul său de vedere, să-și accepte starea decât să aducă argumente justificative, în principiu: *să secere acum ceea ce a semănat toată viața*.

Mihaela Perciun identifică, în acest roman, mecanismele care au contribuit la crearea unei lumi ajunsă în derivă și a traumelor existențiale pe care le trăiesc indivizii acestei comunități. La nivel artistic, este reprezentat un rău care a contaminat societatea, a creat premisele în care lumea a devenit înrăită, astfel perpetuându-se din generație în generație. Nu doar personajul Tudor a ajuns victima răului moral pe care l-a comis, acesta s-a răsfrânt și asupra fiicei sale, a nepoatei și chiar a mediului în care a ajuns să-și poarte bătrânețea. Astfel, nefericirea a fost un factor declanșat de propriile abateri morale și de anumite restrângeri ale libertății. În principiu, o conduită morală are menirea de a păstra o stare de bine atât a societății în ansamblu, cât și a individului, fapt în legătură cu care Immanuel Kant afirma: „libertatea, pusă în mișcare pe de o parte, restrânsă pe de altă parte, prin legi morale, ar fi ea însăși cauza fericirii universale, deci ființele raționale însele ar fi, sub conducerea unor astfel de principii, autorii propriei lor fericiri durabile și totodată ai fericirii altora” (2009, p. 576). Personajele Mihaelei Perciun nu și-au trăit destinul, nu au fost ceea ce și-au dorit a fi, ci ceea ce au fost constrânși a fi. Astfel, partea a doua a romanului sondează problema ființială a personajului din prima parte – o adolescentă căreia i s-a spulberat reperul moral și chiar i s-au fracturat rădăcinile identitare. Prin schimbarea vectorului narativ la destinul lui Tudor, este identificată problema celor trei generații de femei. Destinul zbuciumat și toate traumele acestor femei converg în același punct nevralgic – egoismul și temerile personajului Tudor Cocargea.

Ultima parte a romanului, având și o denumire ce îi conferă o tentă simbolică specifică, *Străinii*, reprezintă în esență „forța centrifugă” (expresia lui Matei Călinescu) a narațiunii. Spre deosebire de celelalte două capitole, unde totul se

întâmpla într-un ritm alert, în ultimul capitol intensitatea acțiunii se temperează, punându-se un mare accent pe contemplarea stării de fapt în care s-au pomenit personajele. Este momentul în care protagoniștii sunt puși în fața cauzelor care le-au modelat destinele. Sunt nevoiți să vadă adevărul pe care îl dețin și alții, nu doar partea înțeleasă de ei, ci și partea care le-a fost tăinuită. Acest din urmă capitol este o împletire a trei voci narative independente (nepoata fără nume, bătrânul Tudor și fiica sa Olga). Fiind implicați concomitent în nararea faptelor și a redării stărilor afective, acestor voci li se mai alătură, ca un arbitru distant, și naratorul heterodiegetic. În asemenea mod se introduce deja o perspectivă integratoare asupra unor caracteristici ale personajelor ce le-au format personalitatea și le-au definit existența. Nu întâmplător registrul narativ trece ușor de la un detaliu epic la altul, de la o cauză la un efect și invers. Deși personajele par a fi străine și a nu avea nimic în comun, totuși, se poate observa că destinele lor au fost legate într-o serie de cauzalități: „Fiecare dintre ei înțelegea prea bine cine sunt ceilalți doi. Fiecare deținea câte o părticică din adevărul adevărat, una convenabilă doar lui. Pe care n-avea plăcerea s-o împartă, s-o dezvăluie. Pentru că adevărul era doar al lui. Legătura de rubedenie nedemonstrată îl supăra pe fiecare. Motiv serios și nedeclarat” (Perciun, 2017, p. 183-184).

Fără a se zăbovi prea mult în portretizări și caracterizări de personaje, se reliefează totuși, destul de abil, caractere și comportamente umane potrivite în circumstanțe speciale – voința liberă fie este determinată de rigorile etice ale partidului și de gura lumi, fie de avalanșa de instabilitate socială. Întrunirea celor dezbinați în casa Antonitei ar simboliza o coborâre în profunzimile întunecate ale conștiinței, asemenea unei coborâri în infern, nu pentru însușirea pedepsei, ci mai degrabă pentru purificare, pentru catharsis, pentru o posibilă împăcare cu sinele și cu celălalt (*străinul* care îi este rudă). Personajele nu își spun povestea, nu își dau explicații, ba chiar își păzesc secretul, preferând tăcerea. Cugetul lor însă este cel care prinde glas, cititorul fiind pus în situația de a lua cunoștință, asemenea unui cititor de gânduri, cu datele problemei fiecărui personaj. Datorită unor circumstanțe neverosimile, cei înstrăinați ajung să se întâlnească, să se privească în ochi. Ar fi trebuit să-și vorbească unul altuia, deși fiecare avea partea sa de adevăr, care era atât de greu de a fi împărtășită, date fiind suferințele ce i-au înstrăinat – „Cum s-au legat și răsucit evenimentele de s-au adunat în același loc! La casa părintească. În același timp. Ce situație stupidă și plină de incertitudine! Trei persoane, rude de sânge, moralmente și emoțional total înstrăinate. Nici o temă de discuție, nici o deschidere spre consolidarea relației” (*ibidem*, p. 187-188). Astfel, fiind așezate într-o ordine, „fragmente epice” încep să dea contur tabloului general, iar cititorul poate stabili anumite legături cu problemele existențiale din viața protagoniștilor, dar și sursa răului moral care le-a împovărat destinul (fiecare având propria abatere morală: nepoata nu-și asculta bunica; Tudor fiind un egoist preocupat de aventuri amoroase; Antonia l-a înșelat pe Nicanor și i-a tăinuit, vreme îndelungată, adevărul

despre copilul lor; iar Olga și-a lăsat fiica în grija mamei și a plecat în lumea mare în căutarea unui rost, mințindu-și mama și ascunzându-i adevăratul motiv de ce nu poate reveni acasă).

Nepoata Antonitei revine după o perioadă de refugiu și refacere emoțională, fugind, după cum am mai spus, de răutatea celor din sat. Găsește casa Antonitei răvășită și pustiită. Cei considerați a fi evlavioși, care la procesiunea de înmormântare țineau să se respecte toate rânduielile religioase, au furat tot ce mai rămăsese prin casă, „au pângărit [după cum remarcă cu profund regret nepoata, n.n.] au spurcat casa! Am senzația că pun mâna pe o taină, mă tem să nu se ia...” (*ibidem*, p. 196). Prin urmare, putem observa că și întreaga comunitate se face vinovată de comiterea unui *hybris* moral. Societatea reprezentată în acest roman este anchilozată într-o stare continuă de manifestare a răutății, astfel încât nepoata Antonitei ajunge să constate cu regret: „Au furat ca să vândă... Să vândă, apoi să bea. Fură unul de la altul, vând unul altuia, se mint unul pe altul, se lovesc unul pe altul, o fac cât mai dureros, ca să triumfe, să trăiască satisfacția biruitorului, învingătorului. Unul mai învins ca altul, unul mai nenorocit ca altul. Fericirea este a celui mai nefericit dintre toți? Au pierdut capacitatea de a înțelege, de a aprecia, de a analiza, de a empatiza? N-au nimic sfânt? În afară de ură și răzbunare, nimic n-au mai păstrat, nimic nu-și mai doresc, nimic nu mai au? Sărmanii” (*ibidem*, p. 148). Este imaginea unei lumi fără vreun reper moral, o lume din care fac parte indivizi cărora le-au fost știrbită identitatea și mutilată conștiința umană. Abaterile morale se leagă într-o serie de cauzalități, care produc în timp răul, devenind, după bine-cunoscutul principiu, *din rău în mai rău*, fiind, de fapt, produsul a ceea ce nutresc și fac, reluat și perpetuat.

Starea în care s-a pomenit nepoata Antonitei reflectă, în adevăr, o problemă socială majoră a multor tineri afectați de exodul masiv al părinților nevoiți să ia drumul străinătății, în căutarea unei stabilități financiare. Întâlnirea cu mama sa, din ultima parte a romanului, pe care nici nu o mai cunoștea, pentru că îi era o străină, reprezintă expresia unei rupturi afective dintre părinte și copil; timp în care mama, la rândul ei, a fost victima unei probități morale. Deja povestea zguduitoare a Olgăi reconfigurează registrul epic, evidențiindu-se totodată și drama celui nevoit să lase totul și să plece la muncă peste hotarele țării. Este, așadar, partea de adevăr care schimbă în principiu datele problemei. Olga devine, la rândul ei, jertfa circumstanțelor sociale, dar și a neglijenței lui Tudor Cocargea, care i-a făcut rost de un pașaport fals (fiind, de asemenea, tras pe sfoară de acei care i-au pus la dispoziție acel pașaport contra unei sume considerabile). Acest fapt a provocat o serie de impedimente care i-au marcat destinul Olgăi în mod negativ, fiind nevoită de a săvârși mai multe ilegalități, pentru care a și fost pedepsită cu închisoarea. Lanțul de insuccese și eșecuri, care au urmat în viața Olgăi, au

provocat stări negative și ură constantă față de acel care îi este tată biologic: „Nu-i ușor să-ți învingi repulsia, ciuda, răutatea! Să-i vorbești frumos, calm, ce pretinde a fi. N-ar face-o în ruptul capului! Din mai multe motive; unul: nu-i poate ierta suferințele din copilărie, ele fusese, în mare, generatorul și motivul lor. În al doilea rând, pentru că i-a băgat un pașaport fals din cauza căruia a avut interdicție în țările Uniunii Europene și a trebuit să se declare fugară din Kosovo, să ceară azil politic” (*ibidem*, p. 188). Surprinzător este faptul că în locul unei reconcilieri, fie și prin intermediul tăcerii, intervine din nou temuta și chinuitoarea deprindere băbească de a da sfaturi și de a impune, mai presus de relațiile și afecțiunile umane, înfăptuirea unor datini lipsite de noimă, amânând totodată, pentru o perioadă nedeterminată, împăcarea celor înstrăinați. Așadar, procesul în care cei trei își dezvăluiau cugetele este perturbat de Mărioara, care începe prin o radiografie a modului în care au fost respectate datinile și obiceiurile ce se cuvin a fi urmate în prima jumătate de an după înmormântare.

În această ultimă parte a romanului, personajele sunt provocate la o depanare (reconstituire) a destinului. Sunt puse în fața unei evaluări, a unui bilanț al vieții, îndemnând cititorul la o sondare în universul abisal al personajelor. Dându-și seama că nu mai poate schimba nimic, nu mai este în stare de a repara ceva din ceea ce a făcut cu viața sa, nici măcar nu putea repara porțița, bătrânul Tudor, împovărat de remușcări, preferă să-și petreacă următoarele clipe în reculegere la mormântul Antonitei, decât să meargă pe calea propusă de Mărioara, expresia „babelor” ce impun tradiții și datini lipsite de rost. În sfârșit, în conștiința morală a lui Tudor se trezește acea forță care se opune avalanșei de recomandări dictate de comunitate. În asemenea mod, cenzura lumii guralive este ignorată, Tudor își dă seama că trebuie să pună un mare accent nu pe manifestările exterioare, ci pe cele lăuntrice, ce-ar putea aduce împăcarea cu sinele, pacea și bucuria interioară, nu satisfacerea voinței celor din jur.

În urma analizei literare propuse, am putut urmări, cu deosebit interes, drama majoră provocată de răul moral în destinul personajelor din romanul *Cenușă rece* al Mihaelei Perciun. Astfel, am constatat că, la nivel ficțional, mecanismul care declanșează anumite probleme existențiale este cauzat fie de propriile alegeri și înfăptuiri, fie de conjunctura socială sau a stereotipurilor nutrite de comunitate. Romanul *Cenușă rece* este ca o oglindă ce reflectă și reproduce abaterile morale ale societății, dar și derapajele valorice ale individului. În roman mai este reflectat și modul în care omul poate fi etichetat ca fiind într-un anume fel, însă în spatele etichetelor primite de la cei din jur se ascunde un destin, o traumă, anumite constrângeri, dar și o mulțime de consecințe nefaste ale răului moral. În același timp, este ilustrată o lume care trăiește cu aparențele, o lume care ia evlavie doar ca pe o mască, pe

când lucrurile de profunzime sunt ignorate. Cu o doză de umor negru este satirizată soarta zbuciumată a unei țări care nu a mai avut norocul de demnitari responsabili. Prin urmare, putem afirma că soluția la nivelul acestui exercițiu imaginar este o alegere voită prin care se poate produce o descătușare de vorbele lumii, o ieșire de sub influența a ceea ce va crede lumea despre soarta și viața personajelor, o eliberare de tirania bârfelor satului și de vorbele rele care vizau modul lor de viață și alegerea liberă.

Referințe bibliografice:

BANTOȘ, Ana. Discursul narativ postmodern. Mihaela Perciun, „Cenușă rece”. În: *Limba Română* (Chișinău), 2017, nr. 5-6, p. 191-196.

BERGSON, Henri. *Cele două surse ale moralei și religiei*. Ediția a II-a. Traducere și studiu introductiv de Diana Morărașu. București: Institutul European, 1998.

BURADA, Teodor T. *Datinile poporului român la înmormântări*. Iași: Editura Tipografia Națională, 1882.

CIAUȘANU, Gh. F. *Superstițiile poporului român: în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*. Ediție critică, prefată și indice tematic de Ionel Oprișan. București: SAECULUM, 2007.

JUNG, C. G.. *Omul modern în căutarea sufletului*. București: Editura Trei, 2021.

KANT, Immanuel. *Critica rațiunii pure*. Traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, ediție îngrijită de Ilie Pârvu. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

PERCIUN, Mihaela. *Cenușă rece*. Iași: Editura Polirom, 2017.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.